

Celal TÜRER*

Charles S. Peirce'ün (Pragmatik) Doğruluk Teorisi

Özet

Peirce'ün doğruluğu matematiksel bir kavram olan *sınır* ile felsefi bir kavram olan "yorumcular, ara tırmacılar *topluluğu*" kavramlarıyla tanıtması pek çok eleştiriye sebep olmuştur. Ancak dikkatlice incelendiğinde bu kavramların onun iaretler teorisinde yerli yerine oturduğu ve felsefi vizyonu ile tutarlılık arz ettiği görülmüştür. Ona göre doğruluğu anlamının yolu gerçekliği ara tırmadan geçer. Buna göre, gerçekliği ara tırma yöntemi, yani bilimsel metod pragmatik olarak doğruluğu ara tırabileceğimiz tek yöntemdir, hatta doğruluk ara tırmanın bizzat kendisine iaret eder. Bu açıdan bakıldığında ara tırma topluluğunun uzun vadede bulacağı sonuçlar da doğruluğu oluşturur. Bunun böyle gerçekleştireceğini umut etmeliyiz. Eğer başarı için umut yoksa ara tırma için de neden yoktur.

Anahtar Sözcükler

Peirce, doğruluk, bilimsel metod, ara tırmacılar topluluğu, iaretler teorisi.

Peirce's Pragmatic Theory of Truth

Abstract

Peirce's two definitions of truth with "limit" which is a mathematical notion and with "community" which is a philosophical notion have been variously criticized. But, when it is looked at closely it will be seen that these notions fit in his philosophical vision and semeiotic theory and consistent with them. According to him, inquiry of reality is a prerequisite for understanding of the truth. Thus the method of inquiring reality, i.e. scientific method, is the only method for searching truth, even the idea of truth refers to the inquiry itself. When it is seen from this perspective the results of inquiry has been reached by the community in the long run form the truth. We do hope that we will be successful in our inquiries. If there is no hope of success, there is no reason to inquire.

Key Words

Peirce, truth, scientific method, community of investigators, semeiotic.

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Felsefe Doçenti, cturer@erciyes.edu.tr

Peirce'ün do rulu a dair dü ünceleri, çe itli yazılarına serpilmi pek çok referans ve kısa tartışmaları ihtiva eder. Bu durum ço u kez dü üncelerinin çatı ır görünmesine, niyetinin yanlış anlaşılmasına, meselelerin konu ve tarih olarak birbirleriyle karıştırılmasına, yazılarının altında ortak bir amaç ve istikrarlı bir i leyi in bulunamayına sebep olur. Oysa Peirce'ün do ruluk hususunda beyan ettikleri dikkatlice incelendi inde dü üncelerini tutarlı bir çerçevede sundu u; ta ıdı ı zorluklara ra men meseleleri incelikli biçimde ortaya koydu u ve nihayetinde bunları birbirine entegre edilmi görü ler ekinde sundu u görülür. Gerçekten Peirce'ün do rulu a dair dü ünceleri ço u zaman kapalı, karma ık ve dolambaçlı bir yapı olarak görünse de genel olarak tutarlı, kapsamlı ve inceden inceye i lenmi bir anlayı ı yansıtır. Çünkü o, bu husustaki dü ünceleriyle kapsamlı bir do ruluk teorisini anlamanın ve ifade etmenin farklı yollarını ke fetmeye çalı mı tır.

Peirce'ün do ruluk hakkındaki görü leri bazen gerçekli e önermeler ile tekabül eden bir do ruluk teorisi, bazen ara tırma yoluyla üphelerden kurtulan pragmatik do ru inanç teorisi ve bazen de bir tutarlılık teorisinin derin ve mebzul bir görünümü ekinde tezahür eder. Kanaatimizce Peirce'ün do ruluk hakkındaki ifadelerinin bu kadar farklı yorumlanmasının sebebi, onun bilim, sanat ve felsefe alanlarını kapsayacak ve kendisine has genel i aretler teorisiyle (semiyosis) zirveye ula acak bir do ruluk anlayı ı tesis etme çabasında aranabilir.¹ Pek çok yorumcu Peirce'ün yazılarında do rulukla ilgili iki görü ünün önce çıktığı hatta bu iki görü ün onun teorisinin özeti oldu unu beyan eder.² Bu görü lerden ilki, 1878 yılında yazılan "How to Make Our Ideas Clear/Fikirlerimizi Nasıl Berrak Kılabiliriz?" adlı makalesinde ileri sürülen u ifadelerdir:

Bizim do rulukla kast etti imiz ey, ara tırmacıların hepsi tarafından nihaî olarak hem fikir olaca ı dü üncedir ve dolayısıyla bu fikirde temsil edilen nesne de gerçektir.³

İkinci olarak, 1901 yılında Baldwin'in *Dictionary of Philosophy and Psychology* adlı kitabına yazdığı "Truth and Falsity and Error/Do ruluk, Yanlı lık ve Hata" adlı makalesinde do ruluk hakkında öyle der:

Do ruluk soyut bir ifadenin, sonsuz ara tırmanın bilimsel inancı getirmeye çalı tığı ideal limitler ile uyum içinde olmasıdır. Soyut ifade bu uyuma,

¹ Pek çok yorumcu Peirce'ün 1905 yılında *pragmatizm*'i bırakıp *pragmatizm*'e geçmesinin sebebini James, Dewey ve F. C. S. Schiller'in do ruluk teorilerini reddedip, kendi do ruluk anlayı ını ortaya koymasına ba lar. Bkz. Richard L. Kirkham, *Theories of Truth*, Cambridge, 1992, Truth, s.79-80.

² Bkz. Nicholas Rescher, *Cognitive Pragmatism*, University of Pittsburg Pres, 2000, s. 6; H. S. Thayer, *Meaning and Action: A Study of American Pragmatism*, (Indianapolis-New York, The Bobbs-Merril Company, Inc.) 1973, s. 68

³ Charles s. Pierce, *Essential Pierce* (C I, ed. Nathan Houser&Christian Klosel, 1992;C 2 ed. Nathan Houser&Christian Klosel, Pierce Edition Prject, 1998) Bloomington, Indiana Un. Press, CI, s. 139. Bu eser bundan sonra *EP* ekinde gösterilecektir.

yanlılımı ve tek taraflılığını itiraf ettiği zaman sahip olabilir. Bu da doğruluğun aslı içeriğidir.⁴

Bu tanımlardan, hangisinin Peirce'ün doğruluk anlayışını, kesin olarak ya da esasen temsil ettiği elbette belli değildir.⁵ Bu noktada ilk tanımın doğrulukla hakkında değil; gerçeklik hakkındaki bir tartışmada ifade edildiğine dikkat edilmelidir. Çünkü bu anlayış, gerçek nesneden ne kastedildiğinin ölçütünü formüle eder. Gerçekten de doğruluğu araştıran herkesin üzerinde hem fikir olacaktır ve doğruluğun analizinde rol üstlenecek, “mutlaka olacak olan” ile “kaçınılmayacak olan” anlayışını oldukça önemlidir. Dikkatlice incelendiğinde Peirce'e göre *doğru düşüncenin* bütün araştırmacıların üzerinde hem fikir olacaktır bir fikir değil, aksine herkesin üzerinde hem fikir *olabileceği* bir fikir olduğu görülür. Burada *olacak* ile *olabilecek* arasında önemli bir fark vardır.⁶ Bu farkı gözden kaçıranlar, doğruluğun uzun vadede ortaya çıkabileceğini göremezler.⁷ Doğrusu bu nokta Peirce'ün üphelerimizin giderilmesinde niçin bilimsel metoda güvenmemiz gerektiğini savunduğu noktadır.⁸ O, araştırmacıların uzun vadede deneyimin aktüel ve gerçek temsilini bulabileceğini savunur. Bu görüşü, Peirce'ün doğruluk anlayışının gerçeklik anlayışını üzerinde temellendiğinin kabulüdür.⁹

* * * *

Peirce'ün düşüncesinde *pragmatik* doğruluk, *Gerçek ideası* ile örtülür ve birleşir. Pek çok yorumcunun ifade ettiği gibi Peirce'ün gerçeklik anlayışındaki orijinallik, onun anlayışını belli ilkelere dayandırmasıdır. Bu ilkeler ilkin yanlılımacılık tezi, ikincisi bilginin sosyal saiklerden kaynaklandığına dair tez, üçüncüsü objektif idealizm tezi, dördüncüsü ise pragmatik tezdır. Peirce yanlılımacılık tezini, Kant'ın çalımlarıyla ilgili ki kurmadan önce, özellikle kartezyen karıştı düşüncelerini ortaya koyarken biçimlendirmiştir. Ona göre tüm bilgi geçicidir. Bu tezin çıkarımına göre mutlak olarak ilk prensipler yoktur. Bilginin sosyal saiklerden kaynaklandığı tezi, iki versiyon ile zikredilmiştir. Pozitif versiyonunda sosyal zorlamanın gerçekliği oluşturdugu ileri sürülür.¹⁰ Tezin ikinci versiyonu ise, bilgi sürecinin kendini doğrulayıcı olmasıdır. Idealizm tezi, bilinenin ötesine yapılan her referansın yanlılı olabileceğini söyler. Buna göre kendinde deney yoktur veya mutlak olarak harici varlık bulunmaz. Gerçeklik sadece düşünebildiğimiz ve hakkında konuşabildiğimizdir.¹¹ Çünkü mutlak olarak bilinemez, anlamsızlığı ifade eder. Nihayet pragmatizm tezi ise, herhangi bir ifadenin anlamının onun kavranabilir, pratik sonuçlarıyla ilgili olduğu savunur. Peirce'ün gerçeklik anlayışındaki bu dört temel ilkenin onun kategoriler doktrini içinde görülmesi gerekir.

⁴ J. M. Baldwin, *Dictionary of Philosophy and Psychology* (New York, Macmillan Co.) 1905; Charles S. Peirce, *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, ed. C. Hartshorne ve Paul Weiss, 1931-1958. Cilt, V, s. 565

⁵ John Dewey, *Logic: The Theory of Inquiry*, 1939, s. 345.

⁶ *EP*. II, s. 456-457.

⁷ H. S. Thayer, s. 57-74.

⁸ John E. Smith, “Community and Reality” *The Relevance of Charles Peirce*, ed. Eugene Freeman, Illinois, 1983, s. 57

⁹ H. S. Thayer, s. 66.

¹⁰ Bu konu ile ilgili olarak ahane bir çalıma için bkz. Peter. L. Berger ve Thomas Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası* çev. Vefa Saygın Özütle, Paradigma, İstanbul, 2008

¹¹ C. J. Misac, *Truth and End of Inquiry*, Clarendon Pres, Oxford, 1991, s. 50.

Kategoriler doktrini açısından bakıldığında gerçeklik belirsizlik denizinde yüzen bir devamlılık olarak görülür.

Açıktır ki, Peirce'ün gerçeklik anlayışı epistemolojisinin (ve dolayısıyla doğruluk anlayışının) merkezindedir. Ona göre bilgi daima gerçek şeylere sahiptir. Çünkü gerçek şeylerin etkisi inanca neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle gerçek şeylerin uyandırdıkları duyuların hepsi bilinçte inanç ekinde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden bir şeyi gerçekten biliyorsam, bildiğim gerçek olmalıdır.¹² O halde sorun doğrudan doğruya inancın (ya da gerçek inancın) yanlış inançtan (ya da kurgusal inançtan) nasıl ayrıldıdır. Peirce bu soruyu cevaplarırken ya da gerçeğin ne olduğunu tanımlarken Spinoza'nın mehur formülünü uygular: Gerçek zıtlıklara göre tanımlanır. Çünkü her belirleme olumsuzlama yoluyla gerçekleşir.¹³ Daha özel olarak biz bir objenin karakterini, diğer objenin sahip olmadığı karakterle karşılaştırarak bilebiliriz. Bu manada gerçekliğin karşıtı gerçek olmayandır. O halde, gerçeklik, öncelikle gerçekliğin olmadığıni keşfetmişimizde sahip olduğumuz bir anlayıştır. Dolayısıyla yapmamız gereken şey, gerçek ile gerçek olmayanın arasını ayırmaktır.¹⁴ Bu zıtların birisi ile gerçekle eşleşebilir; ya hatanın tecrübesinde gerçek olmayana ya da bir kimsenin iradesine mukavemet eden tecrübede açıklananı keşfetmekle mümkün olur.

Peirce'ün düşüncesinde gerçek, genel fikirlerden yani, benim ya da benim fikirlerimden bağımsızdır. Bununla beraber o, gerçekliğin bağımsızlığını haricilikle karşıtırmamamız gerektiğini bize hatırlatır. Gerçek olan her şeyin düşünceden bağımsız olması, onun zihne harici olmasıdır. Sözelimi zihni fenomenler, fiziki fenomenle ilgili gerçeklerdir ve bu yüzden onlar düşüncelerimizden bağımsız, bilginin gerçek objeleridir. Yine zihnin uygulanımı bir gerçektir. Bu anlamda o uygulanım zihinde olur; fakat o harici de ildir, çünkü o şey hakkındaki düşüncelerimiz bir zihin durumuna bağlıdır. Burada Peirce'ün gerçeklik teorisinin temel özelliği ortaya çıkar: Gerçekliğin bağımsızdır, dolayısıyla, onu bilmemiz veya düşünmemizden etkilenmez.¹⁵ Bununla beraber gerçekliğin tümüyle düşünceden bağımsız olduğu söylenemez. Zira gerçeklik bir fikirle birleştirildiğinde düşüncenin objesi olur.¹⁶ Bu açıdan bakıldığında Peirce'ün düşüncesinde kendinde şey ile görüntü arasında herhangi bir kopukluk (gap) yoktur. Nitekim görüntüler gerçekliklerin işaretleridir. Diğer taraftan, gerçeklikler, duyuların bilinemez nedenleri de ildir. O halde bize görünen her şey, kendimizin fenomenal tezahürüdür. Görüntüler bizi kendinde şeyden ayırmaz; onlar bizi gerçeklikten ayıracak bir duvar de ildir. Görüntüye dair tecrübemiz kendinde şeye dair tecrübemizdir. Zira kendinde şey, görüntünün arkasına gizlenmez. Görüntü, biz ile kendinde şey arasında bir köprü vazifesi görür. Rahatlıkla söyleyebilir ki, bu nokta, Peirce'ün realizminin geleneksel realizmden ayrıldığı yerdir. Çünkü böylesi bir anlayış, nominalizmin zıttı olan ve evrensellerin gerçekliğini iddia eden bir realizm de ildir.

Peirce'ün realizminde dünyamızdaki nesnelere bağımsız gerçekliği yansıtmazlar aksine, onlar, bağımsız gerçekliği kavrayış türlerimize bağlı olarak ortaya çıkarlar. Kavrayış türlerimiz sayesinde ortaya çıkan bu nesnellikler, belirsizlik denizinde yüzen

¹² EP. II, s. 342-343.

¹³ EP. I. s. 25

¹⁴ EP I, s. 52.

¹⁵ EP I. s. 88.

¹⁶ EP II. s. 240.

olayların devamlılığını ya da bağımsız gerçekliğin sınırlarını tespit etmek için kullandığımız kavramsal aletler olurlar. Bu yüzden ideal olarak gerçek fikir, tecrübenin imkânlarını tahmin edebilen fikirdir. Bu fikir, bağımsız gerçekliği sadece yansıtmakla yetinmez aynı zamanda onun içine girer. Böylece o, hususi anlamların ve inançların ortaya çıktığı bir dünya olur. Böyle bir dünya, kuşatıcı bir referans çerçevesi ya da organizma ile çevre etkileşiminde olguların zuhur ettiği rasyonelliğin arka planı olarak görünür. Nitekim böyle bir dünyada bir önermenin anlamı, anlaşılabilir fenomenin deneysel olarak genel bir tanımını yapan başka bir önerme içinde anlaşılır.

Açık ki Peirce'ün realizmini bir tür idealizm olarak ileri sürmesi, bağımsız etki gücüne sahip belirsiz zengin gerçeklik ile bizim bu gerçekliği ihtiyaçlarımıza uygun gelecekte ekilde makul kıldığımız anlamlar arasındaki pragmatik etkileşimde görmesi sebebiyledir. Zira olayların “buradadır” ve “imdi”ni, onların sergilediği gerçek bağlantılar onları kavramsallaştırma ve onlarla doğrudan etkileşime girmemizi sağlar. Bu etkileşimde deneysel iddiaların doğruluğunu tayin etmek için idealizmin tutarlılığı ya da realizmin tekabülîyeti yeterli ölçütler değildir. Bize gereken ölçüt, anlam yapılarımızın ilerletilmesini sorgulayacak ve yön gösterebilecek nitelikte bir ölçüt olmalıdır. Bu nitelikteki bir ölçüte, pragmatik doğruluk kuramı sahiptir.¹⁷

Peirce'ün pragmatik doğruluk anlayışının gerçeklik anlayışı üzerinde geliştirdiği ve ilerlettiği bir ikardır. Bizler gerçekliğin ve dolayısıyla anlamların belirlenmesinde bir doğruluk teorisine ihtiyaç duyarız. Diğer taraftan doğruluk olmazsa, akıl yürütme ve düşünmemiz amaçsız olur. Ancak tek başına doğruya inanmamız gerektiğini söylemek saçmadır; aksi takdirde o, bir totoloji olur. Daha açık söylersek eğer doğruluk inandırmamız bir şey ise, bu takdirde inandırmamız şey de doğruluk olur. Bu yüzden Peirce, önermelerimizin biz onlara inandırmamız için doğru kabul edilemeyeceğini fakat inançlarımızdan bağımsız bir hakikat kavramına da sahip olamayacağımızı söyler. Aynı ekilde herhangi bir önermenin doğru olduğunu göstermek için bu önermenin doğruluğuna inanan insanları kanıt olarak göstermek de anlamlı değildir. Bu nokta, doğruluk için *mutlak* bir garantinin olmadığı ve bizim çok güvendiğimiz önermelerin bile karşı çıkılamaz önermeler olmadığını ifade eder.

Peirce doğruluğu, bir fikrin insan düşüncesinden bağımsız bir eylem (yani, gerçeklikle) yalın olarak uyumunu ya da objenin iareti olarak bu objenin zihindeki yalın tekabülîyeti olarak görmez. Ona göre doğruluk (iareti ettiğimiz) fikirlerin, anlam yapılarını deneyimlerimizde kefedeceğimiz (ontolojik) bir boyuttur.¹⁸ Buna göre herhangi bir fikir ya da iaret, ancak temsil ettiği nesnenin eylemi ya da duyulabilir etkileri ile kendisini gösterir. Öyleyse Peirce düşüncesinde bir önermenin doğruluğu veya yanlışlığı, o önermenin duyulabilir etkileriyle belirlenir. Çünkü doğruluğun ne anlama geldiğinin nihai testi, bu doğruluğun yaptırması veya ilham ettiği davranışlardır. Doğruluğun davranışı ilham etmesinin sebebi ise, tecrübemize yapacağımız bir müracaatı haber vermesidir; çünkü tecrübeye yapacağımız bu müracaat bizden bu davranışı isteyecektir. Burada önemli husus, tecrübenin *aktif* olmasıdır. Bu yüzden Peirce doğrulukla ilgili bu prensibi ‘herhangi bir felsefi önermenin etkili anlamı bu

¹⁷ Sandra B. Rosenthal, *Charles S. Peirce's Pragmatic Pluralism*, State University of New York, 1994, s. 4.

¹⁸ *EP* I. s. 147.

önermenin gelecek tecrübeye aktif veya pasif belli sonuçlar doğurmasıdır' şeklinde ifade eder.

Peirce, 1877 yılında yazdığı "The Fixation of Belief/ İnançın Sabitlemesi" adlı makalesinde akıl yürütmenin ölçütünü ya da *rehber ilkesini* şöyle ortaya koyar: "Eğer doğrudan önermelere sahip isek bu önermeleri doğrudan sonuçlar elde etmek için kullanabiliriz."¹⁹

Bu ilkeye göre akıl yürütme, hâlihazırda bildiğimiz şeyin dikkate alınmasıyla onda bilmediğimiz başka bir şeyin bulunmasıdır. Bununla beraber o, doğrudan önermeleri elde etmede aslı olan çıkarımlarımızın, zihnin bazı alışkanlıkları ile belirlendiğini söyler. Bu durumda geçerlilik, sadece ne düşünüyümlü ile ilgili değil aynı zamanda olgusal bir sorun haline gelir. Peirce, bu noktada doğrudan olduğunu *düşünümlü* bir fikrin ya da inancın soru turma vasıtasıyla keşfedileceğini ileri sürer. Zira soru turmanın amacı bir fikrin ya da inancın sabitlemesidir. O, bu noktada fikirlerimizi istikrara kavuşturabileceğimiz dört yöntemden bahseder. Peirce bu yöntemlere şu isimleri verir: *kararlılık* yöntemi, *otorite* yöntemi, *apriori* yöntem ve *bilimsel* yöntem. Bu metodların her biri kendi işlevi ve kendi etki alanına sahiptir. Ancak bilimsel metodun diğer metotlara önceliği tartışılmazdır.

Peirce, kararlılık, otorite ve apriori yöntemleriyle sağlam ve güvenilir bir inançla ulaşmaya çalışır. Bu yöntemlerin temel sorunu, *kendi doğruluklarını* üretmeleridir. Ona göre şahsî ve kolektif tarihte kendi rollerini icra eden bu metodlar, varoluşun yapıları hakkında bize herhangi bir şey söylemezler. Onların başarısızlıkları, yeni bir metodun ortaya konulmasını gerektirir. Peirce, bu metoda bilimsel metod adını verir. Ona göre üphelerimizi gidermede ve inançlarımızın gerçeklerle örtüşüp örtüşmediğini göstermede en iyi yöntem bilimsel metottur. Aynı şekilde bu metod, harici yapı ve kuvvetlere kapı açar, sosyal ihtiyaçlara etkin bir şekilde cevap verir. Peirce'un düşüncesinde bilimsel metod, öncelikle inançlarımızın bazı haricî daimiliklere sebep olduğunu gösterir. Bu, düşünüyümlüden başarısız olan bir şeylerin mevcut olduğunu dair inançla ilgili eder. Nitelikleri tümüyle onları düşünmemizden başarısız bu gerçeklikler, düzenli kanunlara göre duyularımızı etkiler. Algı kanunlarının avantajlarını kullandığımızda, akıl yürütme sayesinde onların gerçek olduğunu anlarız. Peirce'un bu ifadelerde önerdiği realizm, evrensellerin başarısız olarak mevcut olduğunu ve onların insan dilinin yalnız ürünleri olmadığını ortaya koyar.²⁰

Peirce'e göre bilimsel metod, bizim gerçek olanla fiziksel teması geçmemizi sağlar. Onun gerçek olanla fiziki temastaki ısrarı, bilimsel metodu ontolojik bir karara bağlamak içindir.²¹ Bu karara göre haricî yapılar fikirlerimize etki ettiği için, bir fikrin ya da inancın doğrudan ve yanlış kullanımını ayırmak gerekir. Oysa diğer üç metod bir inancın doğrudan ya da yanlış kullanımını ayıramaz. Çünkü bu metodlar doğruluk tanımlarını kendilerine göre yaparlar ve doğruluk hususunda semantik bir döngü oluştururlar. Buna karşın bilimsel metod, semantik olana değil *prati uygulamaya* yönelir. Bilimsel metodun uygulamaya yönelik olması, onun esasen *ahlaki* olduğunu gösterir. Çünkü bu metod, topluluğun iyiliği lehine şahsi önyargıların ve çıkarların

¹⁹ EP I, s. 112.

²⁰ EP II, s. 323.

²¹ A. J. Ayer, *The Origins of Pragmatism*, Freeman, Cooper&Company, 1968, s. 54.

reddedilmesini içerir.²² Bu metotta fert, ara tırmanın sonuçlarını belirleyecek olan bağımsız gerçeklikler ile tabiatın hâkim güçlerine izin vererek daha temel ahlaki kararlılıklarla doğru ilerler. Peirce, bilimsel metoda kutsal bir statü vererek, ara tırmacıların en yüksek iyinin ve doğrunun garantisini bulmak için bu metoda bağılanmaları ister. Çünkü bilimsel metot, uzun vadede her gerçek soruya bir cevabın bulunabileceğini iddia eder.

Peirce'e göre insan düüncesini farazî ve suni unsurlardan oluşsa da o, uzun vadede kesin bir forma doğru yol alır. Eğer ara tırma, uzun tutulur ve aynı basamakları takip ederse, aslı görümleri ne kadar farklı olursa olsun ve şartlar ne kadar kendine has olursa olsun ara tırmacılar nihai ve özde bir sonuca varabilirler. Peirce'e göre nihai bir fikir ve özde sonuçta birleşme, ideal bir çerçeve veya perspektifteki birleşme dir. Çünkü bu durum, belirsizlik denizinde bir devamlılık olarak yüzen gerçekliğin mahiyeti tarafından ima edilir. O halde nihai bir doğrulukta birleşme, düzenleyici bir ilke ve entelektüel bir umuttur. Böylesi bir umut kuralına uymamız gerekir, çünkü umutsuzluk akılsızlık demektir. Ara tırmacıları canlandıran bu nihai umut, yaklaşılan bir şeyi ya da ideal bir sınırı gerektir. Bununla beraber gerçekliğin belirsiz doğasına nihai bir cevabın olmadığı da hatırlanmalıdır.

Peirce'ün doğruluk anlayışının merkezinde “ara tırmacılar topluluğu” kavramı vardır. Onun bu konudaki ısrarı, kartezyen gelenekten kesin bir ayrılığı temsil eder. Hatırlanacağı gibi Kartezyen geleneğe göre doğruluğun merkezinde birey vardır ve bir kimsenin bilgi kazanımı, tek bir ferdin alanına denk düşer. Buna karşın Peirce, bilginin elde edilmesinin sosyal bir mesele olduğunu, dolayısıyla bilginin bireysel ara tırmacıların hususiyetlerinden filtre edilerek kazanılacağını iddia eder. Eğer topluluk ara tırmacılarını uzun vadede ve bağımsız bir şekilde gerçekle tirirlerse e yanın aktüel, gerçek görünümünü ve dolayısıyla doğruluğu bulabilirler. Bir tür yorumlayıcı topluluk olan ara tırmacılar, buldukları verileri, çarpazlama olarak gözden geçirerek ara tırır. Bu çarpazlama incelemeler, bir taraftan topluluk üyeleri diğer taraftan doğru olgular tarafından gerçekle tirilir. Doğru ve ara tırmacılar tarafından oluşturulan bu ikili yapı sayesinde bilimsel metot diğer metotlar gibi yozlaşmaz. Tüm bunlara rağmen ara tırmacılar topluluğu tarafından ortaya konulan fikirlerin pek çoğu muhtemelen doğru olsa da, mutlak olarak doğru olmayacaktır.

Peirce doğruluğun elde edilmesinde geleneksel tekabülîyet (correspondence) teorisini geçici olarak geniletilmiş bir konsensüse/ıcmaya varmak için kullanır. Çünkü icma teorisi, tekabülîyet teorisi tarafından ölçümlenir ve yönlendirilir. Bu bakı açıdan, zorunlu olarak düşünce ve onun objesi arasındaki evrimsel bir anlayışı gerektirir. İcma, daima toplumun ötesindeki araçlar tarafından geçerli kılınır.²³ Peirce, bilginin elde edilmesinde soyut ve ekli prosedürlere karşılık çıkarak, bilimsel metodun kontrollü bir şekilde kullanılmasını önerir. Çünkü bilimsel metot, sosyal icmanın bir çeşidine doğru

²² Gerçeklik anlayışının aslı olarak ara tırmacılar topluluğu anlayışını içermesi ile ilgili olarak bkz. EP. I, s. 52.

²³ Peirce'ün “The Fixation of Belief/ inançların Sabitlenmesi” adlı makalesinde ortaya koyduğu evrimsel bakı açıdan göre bilimsel metot, uzun vadede insan organizması ile tabiatın geneli kuvvetlerini uyumlu bir hale getirir. Diğer üç metot (kararlılık, apriori ve otorite metodu) kendi etkinlik formlarına sahip olsalar da perspektifleri geneli olmadığı için bu uyumu sağlayamazlar. EP I. s. 116–123;

yol alır ve insan bilimini çevreleyen olay ve objelerin derin yapısını keşfetmemize izin verir. Bu düşünceleri böyle formüllendirmek mümkündür; doğruluğun yönü ara tırmanın gideceği yöne bağlıdır. Peirce'ün doğruluğu ara tırmanın gideceği yöne bağlılanması, onun herhangi bir kimseye ya da grubun fikrinden etkileneceği anlamına gelir. Ancak bu durum doğruluğa dair inancın doğasını değiştirmez; inanç yeterince uzatılabilir olan ara tırmanın bir sonucu olabilir. Öyle ki insan nesli yok olduktan sonra bile ara tırma yetkinliğine sahip başka bir varlık ortaya çıkabilir ve onu bulabilir.

* * * *

Peirce'ün doğruluğu matematiksel bir kavram olan *sınır* ile felsefi bir kavram olan “yorumcular, ara tırmaçılar *topluluğu*” kavramlarıyla tanıtmaya pek çok eleştiriye sebep olmuştur. Özellikle Russell, Ayer ve Quine tarafından yapılan eleştiriler, “nihai olarak hem fikir olacakları düşünce” ve “sonsuz ara tırma ile, bilimsel inancı getirmeye çalışılan ideal limitler” ifadelerinin neyi ifade ettiğini ya da nasıl anlaşılması gerektiğini hususlarında yorumlanmıştır. Kanaatimizce bu eleştirilerin altında Peirce'ün hangi felsefi varsayımlara bağlı olduğunu ve tam olarak ne demek istediğinin tespit edilemeyeceği yatmaktadır. Bu durumu anlamak için Peirce'ün meseleyi nasıl ele aldığına bakabiliriz.

Peirce, doğruluk sorununda bir inancın doğruluğunun üç nedene dayandığını. Bunlardan ilki, (a) eleştiriler bir inanç bizi tatmin eder ya da “ümitsizlikle çürütülemez” ise, onun doğruluğuna inanırız. İkinci (b) test yapar ve çıkarımlar geliştirebilir o inancın doğruluğuna inanırız. Üçüncüsü, (c) ideal bir limit olarak o inanca doğruluk atfederiz. Peirce'ün doğruluk tanımlarına itiraz eden filozoflar (b) ve (c)'nin tek bir soru olduğunu ve (c)'nin (b)'deki nedene indirgenemeyeceğini iddia ederler. Bununla ilgili olarak, *gerçekte* hiçbir ara tırmanın sonsuz olamayacağını ve nihai bir fikir birliği ile sonuçlanıp-sonuçlanmayacağını *bilemeyeceğimizi* iddia ederler. Fakat bu sorun Peirce'ün (c)'de anlattığı şeyler için cevaplanamayacak bir zorluk teşkil etmez. O, bu ayrımı şöyle açıklar:

Ben, eleştiriler bir kimseye yeterince ara tırma yaparsa, ulaşabileceği inancın yanılmayacak kadar doğru olduğunu söylemiyorum. Benim söylediğim, tek başına bu ara tırma, benim doğruluk dediğim şeydir. Bende herhangi bir doğru *varken* yanılmazdır bilim.²⁴

Peirce'ün düşüncesinde “nihai veya ideal limit” varılacak bir noktayı değil; sonsuz ara tırmaı temsil eder. Çünkü ara tırmalar ilerledikçe, tıpkı sayısının deeri olarak verilen 3,14159 sayısındaki hesaplamamızın daha fazla ondalık a yer verildiğinde hatasının kaybolacağı gibi, önermedeki hatalar ortadan kalkacaktır. Peirce'ün matematikte (özellikle hatalar teorisinde) kullandığı bu akıl yürütme biçimi, onun sonsuz ara tırma ve ideal sınıra dair anlayışını kavramak için iyi bir örnektir. Peirce, bu akıl yürütme paradigmasını “akılın kendini doğrulayan ahane niteliği” olarak niteler. Ona göre kendini doğrulayan bu süreç, akliliğin ve dolayısıyla doğruluğun özüdür.²⁵ Bu durumun tecrübeli delili, bilim tarihidir. Gerçekten de bilim tarihi, inançların kabulü ve

²⁴ Charles S. Peirce, “Letter to Lady Welby”, (Aralık 23.1908) ed. Irwin C. Lieb, *Charles S. Peirce's Letters to Lady Welby* (New Haven, Conn., Whitlock's Inc., 1953), s. 26.

²⁵ C. J. Misac, *Verificationism: Its History and Prospects*, New York, 1995. s. 121; Kirkham, *a. g. e.*, s. 80.

reddedilmesi konusunda giderek artan sistematik bir anlamaya doğru yol alan tedrici bir temayülün mevcut olduğunu açıkça göstermiştir. Biz, bilimsel düşüncenin gelişmesinden ve dolayısıyla inançların yığılgan ve mantıksal birlikteliğine dair niteliklerini yansıtan “gelişme” kelimesinden söz ediyoruz. Peirce’ün bu noktada ileri sürdüğü faraziye şudur: Bilginin çoğalması ile pek çok sorun ortaya çıkacak; ama bununla birlikte bu sorunlara dair bulduğumuz cevapların sayısı da artacaktır. Ona göre bu durum, elde ettiğimiz cevaplara dair metodumuzun etkinliği ve kesinliğinin artmasından dolayı olacaktır. Görüldüğü gibi Peirce (c)’nin (b)’ye indirgenemeyeceğini, doğruluğun nasıl bilindiğini sorusunun esasen (b) ile alakalı olduğunu söyler.

Peirce, doğruluğun anlamını eylem veya eylemler içinde belirlemeye çalışır. O, sözgelimi “x, serttir” önermesinin doğruluğunu şöyle ispat edebileceğimizi söyler: Belli bir deneysel durum oluşturalım (x’in çizme testi için araçlar ve aparatlar), sonra testi lemini gerçekleştirelim ve genel bir sonuca (x birçok teste birçok madde tarafından çizilmez, o halde “x serttir” ulaşımlım. Bu süreçleri sırasıyla *D*, *T* ve *S* diye adlandıralım. Buna göre *D* ve *T* ise, o halde *S*’dir (x çizilemez.). Peirce bunun şöyle de ifade edebileceğini söyler. *X* (eğer x, bir fikir veya ifade ise) doğrudur demek: Eğer *D* (x’i ara tırma araçları) ve *T* (x’i sonsuz olarak ara tırma işlemi) ise, o halde (*T* ile ulaşılan herkesin x hakkında hem fikir olacağı sonuç) *S*’dir. Buna göre eğer *D* ve *T* ise, o halde x ile hem fikir olanların sayısı (1)’e yaklaşırken, hem fikir olmayanların sayısı 0’a yaklaşır. Burada *S* istatistikî bir olguyu temsil eder: ara tırmada hem fikir olanlar ile olmayanlar arasındaki dengesizlik, daima bir limite doğru hareket eder. Bu yüzden “x doğrudur” anlamı, gelecek bir sonuca (ara tırmacıların hepsinin üzerinde hem fikir olacağı sonsuz sayıda doğrulayıcı olaya) gönderme yapar. Denilebilir ki ihtimal fikri ile geleceğe atf yapan anlam görüşü doğruluk anlayışında önemli roller oynar. Bununla beraber burada dikkat edilmesi gereken şey, bizim, eğer x doğru ise, onun doğruluğunun sebebinin, sonsuz ara tırmanın ara tırmacılar arasında x’e rıza gösterenlerin sayısındaki artış ve rıza göstermeyenlerin sayısındaki azalmadan kaynaklandığını söylemediğimizdir. Çünkü böylesi bir ara tırmanın olmasına gerek yoktur ve böyle bir ara tırma yapılsa bile, ara tırma x’i doğru kılmaz (çünkü aynı şekilde x üzerinde yapılan çizme testi x’i sertle tirmez). Burada farkında olacağımız şey, yukarıdaki art tanımlaması x’e doğruluk atfettiğimizde, *D* ve *T*’nin ne *kastetti imizi* açıklayacaktır. Bu durum bir fikrin doğru olmasının ne *anlama* geldiğini; eğer bir fikir doğru ise hangi araçların gerektiğini ve nelerin yerine getirilmesi gerektiğini anlatır.

Peirce’ün “nihai veya ideal limit” anlayışında gözden kaçırılmaması gereken bir husus, bir fikrin temsil ettiği ya da iddia ettiği şeyin, sonsuz ara tırmaya konu olması gerektiğidir. Zira herhangi bir fikir sonsuz ara tırmaya konu olursa *doğrulanabilir*. Oysa ya am içindeki pek çok durumun sonsuz ara tırmanın konusu olamayacağı herkesin malumudur. Sözgelimi ya mur ya ıyorsa ve ben de ya mur ya dığını görüyorsam, hemen fikrimi olutururum. ‘Ya mur ya ıyor’ fikrim ara tırmaya konu olmaksızın doğrudur. Bu fikrin, böylesi bir ara tırma yapılmadığı için yanlış ya da ne doğru ne de yanlış tırklinde de erlendirmesi saçmadır. Burada Peirce’ün “nihai bir fikir” ile sonuçlandırılmayacak pek çok özel durum, olay ve inancın mevcudiyetini kabul ettiğini görebiliriz. Nitekim bu husus pek çok eleştirmenin gözden kaçırdığı noktadır.²⁶

²⁶ Robert Almeder, *The Philosophy of Charles S. Peirce*, American Philosophical Quarterly, 1980, s. 80-81.

Peirce, doğrulukla ilgili bu düşüncelerini semiyoti ya da iaretler teorisinde bazı formüller içerisinde ortaya koymuştur. Sözelimi yukarıda zikredilen *T*, *D*, *S* art açıklamalarını, bilgi taşıyan iaret türü (*dicisings*) olarak görüp onların neye iaret ettiklerini ortaya koymuştur. Bu maddede doğruluk, gerçek bir varoluşa sahip olan ve bir eyleme gönderme yapan önermelere ait bir özelliktir.²⁷ Açık ki, her önerme bir iareti temsil eder. iaret ise, kiinin zihninde başka bir iaret yaratır ki Peirce, buna *yorumlanan* adı verir. Bu açıdan bakıldığında her önermenin bir gösterge veya gösterge türündeki bir cümle olduğu görülebilir. Daha açık bir ifadeyle bir önermede, “özne bir gösterge, yüklem bir gösterge ve bir bütün olarak önermenin kendisi de bir gösterge. Eer yüklem, özenin gösterdiği eyleyi gösteriyorsa o önerme doğru olur. Mademki göstergeler, göstergeler tarafından yorumlanır ve yorumlanan gösterge aynı nesnenin bir diğer göstergesidir, o halde bir önermenin yorumlananı, başka bir önerme olacaktır. Bu takdirde doğru bir önerme, “onun hakkındaki tüm yorumların doğru olduğu bir önermedir.”²⁸ Bir önermenin zorunlu bir çıkarımı bir yorumlanandır. Önermelerin yorumlananları ve onların algı tecrübesi içindeki özellikleri geliştirilerek, önermenin kabulü veya reddi mümkün kılınır; onların doğruluğu veya yanlışlığı kefedilir.

Peirce'ün iaretler teorisinden ortaya çıkan genel sonucu şöyle ifade edebiliriz: Bilgi ve iletişim sistemi olarak bir önermeler grubuna ve bu önermelerin geliştirilen yorumlarına ilişkin bir yöntemle sahip olmalıyız. Böyle bir yöntem, belli bir anlam ve öngörülse bir yargısal yapıya gibi, önermelerin yorumlarından sistematik bir düzen çıkarmamızı da temin edecektir. Başka bir ifadeyle bu yöntem, göstergelerin *anlamını* belirlemede olduğu gibi onların *doğruluğunu* da belirlemede aslı olacaktır. Bununla beraber önermesel göstergelerin yorumu, pratik amaçlar açısından sınırlı iken, teorik olarak hiçbir zaman tüketilemeyecek ve dolayısıyla nihai bir yorum olmayacaktır. Eer önermesel göstergelerin nihai bir yorumu bulunursa, bu bilimsel düşüncede mevcut olmayacaktır.²⁹

Peirce'ün evrenimizin rasyonel olarak geliştirilen bir evren olduğu ve ara tırcılar tarafından üzerinde anlaşılacak nihai bir fikrin “olabileceğine” dair inancı onun iaretler teorisine uyum içersindedir. Nitekim evrendeki kozmik evrim, bir taraftan geliştirilen makuliyetin varlığına diğer taraftan da doğruluğun “nihai veya ideal bir limite” yönelimi olarak okunabilir. Benzer şekilde zihni ara tırma topluluğu da geliştirilen evrende kozmik bir temayül olarak anlaşılabilir. Zira böylesi bir evrende doğa ve bilinçteki tüm düzenlilikler geliştirilen ürünleri olacaktır.³⁰ Peirce, bu noktaya kadar deneysel bir natüralizm içersinde olduğu makuliyetin yapılarını, umulmadık bir biçimde (Kantçı anlamda) akın bir estetiğe balar. Başka bir ifadeyle, natüralist *semiyoti ini* bir idealizme dayandırır.³¹ Bu duruma göre “estetik iyi” tüm düşüncelerin en yüksek çevirimi ve nihai baları olan nihai yorumdur. Peirce'ün natüralizminin akıncılığına dayanması, uygulaması tecrübeden ayrılmayan yorumlayıcı ilkelere müracaatı ekinde

²⁷ EP II, s. 304;313.

²⁸ EP II, s. 379-380.

²⁹ Kirkham, *a. g. e.*, s. 86.

³⁰ EP II, s. 58

³¹ James J. Liszka, *A General Introduction to the Semeiotic of Charles Sanders Peirce*, Indiana Un. Pres, 1996, s. 76.

dü ünlümlerdir. Ba ka türlü söyleyecek olursak bu a kınılık, gösterge sistemleri arasında ortaya çıkan ontolojik farklılı ı ideal bir zeminde birle tirmeyi deneyen bir çerçevedir.³² Ortak insan do ası ve ortak ilkelerin olmayı ı, farklı arzu ve istekleri bir armoniye kavu turma ihtiyacını ortaya çıkarır. Bu çerçevede mutlak kesinlik, mutlak hatasızlık ve mutlak evrensellik elde etmeyi umut etti imiz üç eydir. Peirce'e göre a kın bir in a olarak görünen göstergeler teorisinde bu umudumuzun gerçekleşle ebilece ini dü ünme için do ru nedenlere sahibiz.³³

Yukarıda ortaya konulan dü ünceleri özetlersek, Peirce'ün do rulu u matematiksel bir kavram olan *sınır* ile felsefi bir kavram olan “yorumcular, ara tirmacılar *toplulu u*” kavramlarıyla tanıtması pek çok ele tiriye sebep olmu tur. Ancak dikkatlice incelendi inde bu kavramların onun i aretler teorisinde (semiyotik) yerli yerine oturdu u ve felsefesi vizyonu ile tutarlılık arz etti i görülür. Ona göre do rulu u anlamının yolu gerçekli i ara tırmadan geçer. Gerçekli i ara tırma yöntemi, yani bilimsel metot pragmatik olarak do rulu u ara tırbilece imiz tek yöntemdir, hatta do ruluk ara tırmanın bizatihi kendisine i aret eder. Buna göre ara tırma toplulu unun uzun vadede bulaca ı sonuçlar da do rulu u olu turur. Bunun böyle gerçekleşle ece ini umut etmeliyiz. E er ba arı için umut yoksa ara tırma için de neden yoktur.

KAYNAKLAR

- AYER, A. J. (1968), *The Origins of Pragmatism*, Freeman, Cooper&Company.
- BALDWIN, J. M. (1905), *Dictionary of Philosophy and Psychology* (New York, Macmillan Co.
- BERGER, Peter L. - LUCKMANN, Thomas. (2008), *Gerçekli in Sosyal n ası*, çev. Vefa Saygın Ö ütle, Paradigma, stanbul.
- CORRINGTON, Rbert S. (1993) *An Introduction to C. S. Peirce*, Rowman&Littlefield Publishers,
- DEWEY, John. (1939), *Logic: The Theory of Inquiry*,
- FREEMAN, Eugene. (1983), *Relevance of Charles Peirce*, Illinois.
- KIRKHAM, Richard L. (1992), *Theories of Truth*, Cambridge,
- LISZKA, James J. (1996), *A General Inroduction to the Semeiotic of Charles Sanders Peirce*, Indiana Un. Pres.
- MISAC, C. J. (1991), *Truth and End of Inquiry*, Clerandon Pres, Oxford. MISAC, C. J. (1995), *Verificationism:Its History and Prospects*, New York.
- PIERCE, Charles S. (1992), *Essential Pierce* C. I, ed. Nathan Houser&Christian Klosel,; (1998), C 2. ed. Nathan Houser&Christian Klosel, Pierce Edition Project, Bloomington, Indiana Un. Press.
- Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, ed. C. Hartshorne-Paul Weiss, 1931-1958 “Letter to Lady Welby”, (Aralık 23.1908). ed. Irwin C. Lieb, *Charles S. Peirce's Letters to Lady Welby* (New Haven, Conn., Whitlock's Inc., 1953)

³² Robert S. Corrington, *An Introduction to C. S. Peirce*, Rowman&Littlefield Publishers, 1993, s. 216.

³³ Bu konuyla ilgili ahane bir makale için bkz. Karl-Otto Apel, “C.S. Peirce and Post-Tarskian Truth”, *The Relevance of Charles Peirce*, ed. Eugene Freeman, Illinois, 1983, s. 189-223.

THAYER, H. S. (1973), *Meaning and Action: A Study of American Pragmatism*, (Indianapolis-New York, The Bobbs-Merril Company, Inc.

ROSENTHAL, Sandra B. (1994), *Charles S. Peirce's Pragmatic Pluralism*, State University of New York.